

UN PATRIOT SĂLAJAN: EMIL BRAN (1864—1941)

Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, cu eforturi substanțiale pe tărîmul potențării activității politice a românilor din Transilvania, marchează încercări notabile de revitalizare a mișcării de emancipare națională și în ținutul Sălajului, populat în majoritate de români.

Studiul de față are menirea ca pe baza unui bogat material depistat la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, în fondul de documente D. Braharu, să contribuie cu date inedite la conturarea cîtorva aspecte semnificative din viața și activitatea memorandistului Emil Bran, născut în Sălaj, trecut prin Maramureș, revenit în Sălaj și sfîrșind în ținuturi bihorene.

Fără a fi o personalitate politică ori culturală cunoscută și recunoscută a vremii sale, Emil Bran este totuși prezent timp de decenii la principalele acțiuni menite a aduce îmbunătățiri de ordin social-politic, cultural în viața poporului român oprimat, dovedindu-se un luptător devotat cauzei românilor, împlinirii dezideratelor lor sociale și naționale.

Un merit cu totul deosebit al lui Emil Bran este acela de a fi lăsat în urma sa, însemnări despre evenimentele trăite, dintre toate remarcîndu-se încercările de reconstituire a momentului memorandist, însemnări care alături de diverse memorii, apeluri, circulare, discursuri, constituie obiectul central al studiului nostru. Remarc de asemenea scrisorile păstrate în același fond, de mare ajutor deoarece corespondența se manifestă drept mesagera unui set de idei care acoperă distanțe mentale delimitate de faza statică, care exprimă nevoi curente, imediate și cea evoluată prin care se depășește concretul comunicării de respirația spirituală minimă.

Însemnările cu caracter autobiografic, dar și cele referitoare la principalul eveniment din istoria Transilvaniei la care a participat, Memorandumul din 1892, cu referiri adeseori critice la oameni și fapte contemporane, constituie un prețios material documentar, o sursă nemijlocită de cunoaștere istorică, ce ne prilejuiește un contact mai intim cu realitățile societății românești din Sălaj și Maramureș, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea și primele trei decenii din secolul XX.

Născut la 11 februarie 1864, în comuna Tohat aproape de Cehul Silvaniei, urmează școala primară la Tohat și Baia Mare, studiile secundare la Baia Mare. Neputînd aspira la studii superioare deosebite la Budapesta sau Viena, datorită mijloacelor pecuniare de care ducea lipsă, se înscrie în anul 1884 la Seminarul teologic greco-catolic din Gherla.

Studierea teologiei înseamnă pentru Emil Bran nu numai intrarea în publicistică, atît de la modă atunci pentru toți intelectualii transilvăneni, datorită con-

dițiilor în care trebuiau să se apere dezideratele neamului, ci dincolo de aceste preocupări el înfățișează diferite discipline spirituale care-l atrag: pedagogia, filozofia, metodică, teologia morală, dreptul religios etc.

În anul 1888, termină studiile teologice, diploma de absolvire demonstrând sirguintă și destoinicia tânărului Bran, majoritatea calificativelor finale fiind de „eminenter”, „classis primus”, „ademinenter”¹.

La 1 ianuarie 1889 este numit preot „în cura animarum” la Lăpușel, cercul Șomcuta-Mare. În iulie 1894 se transferă în parohia Biușă, cercul Cehu-Silvaniei. În mai 1904 ocupă parohia Băița de sub Codru, același cerc și același județ — Sălaj. Din 22 ianuarie 1905, prin ordinul nr. 5793, dat de episcopul greco-catolic de Gherla, Vasile Hossu, este numit preot la Dragomirești, județul Maramureș². La Dragomirești funcționează până în anul 1926, când printr-un alt ordin înregistrat cu nr. 5000 din 23 octombrie 1926, este numit paroh în Șimleul-Silvaniei și în districtul protopopesc al Crasnei, iar apoi protopop al districtului Crasnei și vicar foraneu episcopal al Silvaniei³.

Din 1931 și până la sfârșitul vieții survenite în ianuarie 1941 a fost vicar episcopal și paroh al catedralei unite din Oradea.

Este adevărat că Emil Bran prin pregătire și profesie este un slujitor al altărilor, de unde și unele limite idealistice în concepție, dar nu este mai puțin adevărat că în biserică el mai vedea la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX în Transilvania și o tribună de susținere a ideilor naționale și politice, un mijloc eficient de apărare și propagare a culturii neamului românesc, a limbii și a tradițiilor populare. Biserica constituia încă un factor de rezistență națională întrucât de păstrarea autonomiei confessionale depindea posibilitatea susținerii unui învățământ în limba română la nivel elementar și mediu.

Făcînd parte din pătura preoției mici, ridicată din rîndul maselor țărănești, el se face un exponent de frunte al aspirațiilor juste ale poporului român asuprit și o pildă vie pentru contemporanii săi.

Ca un român interesat de soarta „românismului” în Ardeal, Emil Bran n-a rămas izolat de frământările național-politice ale vremii. Corespondența, dar mai ales însemnările sale fac sub formă de simple note constatatoare sau cu caracter autobiografic, se caracterizează prin interesul manifestat față de problemele politice, naționale și culturale, ce trebuiau rezolvate cît mai curînd în concordanță cu aspirațiile poporului român din Transilvania.

Situat de cele mai multe ori în planul al doilea al evenimentelor, însemnările sale pătrunse de aspre accente critice pornite împotriva vicisitudinilor sistemului dualist, trebuie apreciate cu atît mai mult cu cît ele exprimă ideile și sentimentele unui om care în pofida tuturor dificultăților, piedicilor și nedreptăților la care a fost supus de autorități, a susținut cu fervoare cauza dreaptă a populației românești, contribuind la impulsionearea mișcării naționale din două ținuturi Sălaj și Maramureș, aflate mereu în avangarda luptei sociale și naționale a românilor din Transilvania.

Confruntînd informațiile dobîndite din însemnări cu izvoare istorice veridice pentru perioada respectivă înlăturîndu-li-se subiectivismul, ele pot fi pe deplin utilizabile în cercetarea istorică.

În continuare prezentînd aspectele de referință din activitatea sa, vom utiliza pe scară largă pasaje din însemnări care alături de informații din alte surse (periodicele vremii în primul rînd) îi vor contura cît mai fidel personalitatea contribuind în același timp la reconstituirea frământatului timp în care a trăit și a acționat.

Emil Bran a fost un memorandist, a făcut parte din delegația transilvăneană protestatară în anul 1892 la tron, prin urmare este de înțeles încercarea sa de a realiza un studiu monografic asupra mișcării memorandiste.

¹ Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond D. Braharu, nr. 90, f. 68.

² *Idem*, nr. 90, f. 72.

³ *Idem*, nr. 90, f. 80.

Chiar dacă intenția-i rămîne neînfăptuită cele câteva pagini păstrate în manuscris pot fi utilizate drept documentație la cunoașterea evenimentului.

Inceputurile „acțiunii memorandiste” arată Emil Bran sînt ascunse în secolele de împîlare și suferințe, în martirajul lui Doja, Budai Nagy Antal, Horea, Cloșca, Crișan, Avram Iancu „înșelați de răutatea domnilor” și „învinși în țarcul făgăduințelor mincinoase”⁴.

Încheierea pactului dualist de la 1867, a fost tăciunele care aprinde vîlvătaia, constituie lovitura decisivă dată românilor transilvăneni, prigonii, batjocoriți, umiliți, nedreptățiți, neascultați în justele lor cereri deoarece „înțelegerea” jertfește interesele juste ale naționalităților tendințelor de deznaționalizare a guvernelor de la Budapesta în vederea accelerării procesului de transformare a Ungariei „istorice” multinaționale într-un stat național unitar.

Conștienți de drepturile care istoric și umanitar le revin, românii ardeleni resping și combat fără șovăire formula dualismului, continuă fără preget lupta „cu avînt și energie, pe tărîm politic, cultural, prin ziaristică, manifestațiuni pașnice, memorii... Accastă frămîntare a dat naștere Asociațiunii transilvănene, a generat formarea unui partid național, a mobilizat conștiințele spre un singur scop, acela al unirii tuturor românilor pentru o luptă conștientă, spre izbîndă”⁵.

Reprezentanții politici ai românilor ardeleni, desprindem din însemnările preotului Bran, ajung la convingerea că orice încercare de colaborare cu guvernul budapestan pe baza egalității naționale, devenise imposibilă, clasele dominante maghiare urmîrind fără șovăire „deznaționalizarea pe orice căi a românilor”⁶. În această situație ei hotărîsc înaintarea unui protest împăratului, prin el făcîndu-se rechizitoriul stărilor politice din Transilvania. Rechizitoriul se referă la faptul că legile cu privire la Transilvania au fost elaborate fără participarea românilor, prin demascarea caracterului șovin al legii electorale, care în Transilvania avea cel mai ridicat cens, pe denunțarea conținutului șovin al legii naționalităților, presei, învățămîntului și la diferite alte legi care consacrau inegalitatea.

Se subliniază importanța ședinței din 25—26 martie 1892 a Comitetului central al partidului, convocată pentru definitivarea textului Memorandumului și pentru stabilirea momentului și a modalității de înaintare. Pentru cea mai mare parte din membrii comitetului înaintarea Memorandumului la împărat și mai ales scontata lui respingere, însemna doar un prilej pentru o vastă agitație în jurul problemei naționale din Transilvania. Din această cauză, activitatea propagandistică ce urma să însoțească prezentarea actului la Viena, activitate prin care se făcea de fapt pasul de la apelul la împărat, la apelul către opinia publică europeană, este dezbătută în ședința din martie: „Cum încercarea de înstrăinare a limbii și credinței strămoșești a luat forme tot mai involburate prin legislația ce urmărea stîrpirea naționalităților, întrunindu-se Comitetul de conducere al partidului nostru în luna martie, a hotărît nu numai momentul dar și modul în care să fie aduse la cunoștința împăratului și a opiniei europene programele poporului român din Transilvania, prin ducerea la Viena a Memorandumului... de un convoi de romani ardeleni care să-l prezinte într-o audiență împăratului”⁷.

Cu scopul de a reliefa caracterul larg al acțiunii și a demonstra opiniei publice că actul săvîrșit de comitet este în numele întregului popor român transilvănean, se hotărîște ca „deputațiunea” să fie cît mai numeroasă compusă din reprezentanți ai tuturor comitetelor locuite de români. Cu o însuflețire de nedescris, trecînd peste orice piedici, înfruntînd mari greutăți și nesocotind cheltuielile materiale și morale ce au costat acest marș de protest, peste 300 de români „înregimentați sub lăura ideii de libertate și unitate națională” au luat drumul Vienei⁸.

⁴ *Idem*, nr. 90, f. 170.

⁵ *Idem*, nr. 90, f. 169.

⁶ *Idem*, nr. 90, f. 167.

⁷ *Idem*, nr. 90, f. 168.

⁸ *Ibidem*.

Între delegații Sălajului îl găsim și pe Emil Bran, care notează referindu-se la participarea în campania memorandistă: „ca oricare din delegații trimiși am plecat și eu cu Memorandumul la Viena, în cunoștință deplină a situației critice în care ne-am găsit atunci, Paroh în două comune din Sălaj (n.n. Biușa și Horoat) am fost conștient de ceea ce fac, gata de a înfrunta orice pedeapsă și toate consecințele de pe urma prezentării acestui denunț și reclamație pentru o viață omească”⁹.

Delegația impunătoare, o adevărată „reprezentanță” n-a fost primită de împărat. Suveranul prevenit din timp de primul ministru al Ungariei, Szapáry Gyula, refuză primirea delegației pe motivul că n-ar fi reprezentat poporul român și deci nu ar fi avut mandatul de a vorbi în numele lui. Mai mult, guvernul de la Budapesta „luind cunoștință de intenția noastră s-a îndrăgostit ca printr-o campanie în ziare ungurești și ziare din străinătate să acrediteze părerea că românii ardeleni și în special țărănimea este cel mai indigestul și pașnic popor și că de n-ar fi câțiva popi și alți cărturari valahi agitatori, nici amintire n-ar fi de memorandum cu care de altfel populația românească nu se identifică și nu are cunoștință de el”¹⁰.

Memorandumul la 1 iunie 1892, în plic sigilat este înmănat șefului cancelariei personale a împăratului, Adolf Braun.¹¹ Împăratul refuză însă citirea lui, plicul fiind trimis în aceeași stare ministrului maghiar de pe lângă persoana împăratului, de către acesta primului ministru care la rândul său îl trimite ministrului de interne, iar acesta prefectului de Turda pentru a fi înapoiat președintelui P.N.R. — I. Rațiu, cu mențiunea că ministrul nu e dispus a înainta împăratului memorii ale unor „persoane” fără nici o împuternicire. Un exemplar al Memorandumului trimis la Budapesta, va fi descoperit de armata română în anul 1919¹².

Martor al primirii delegației transilvănene în capitala habsburgică, Emil Bran constată că deși „atmosfera era potrivnică, fiind alimentată de frunzașii guvernului maghiar, care își vedeau atacat sistemul de guvernare aristocratic” totuși „austriecii au manifestat simpatia lor față de cauza românească. Partidul social-creștin, atunci în formațiune, în frunte cu deputații Karl Lueger, viitorul primar al Vienei și Ernest Schneider, împreună cu publicul entuziast al capitalei austriece au organizat o frumoasă și cordială primire delegației române”¹³, manifestându-și solidaritatea cu revendicările românilor din Transilvania.

Decepția suferită de Emil Bran, datorită ingratitudinii și refuzului autocratic al împăratului de a recunoaște drepturile națiunii române se reflectă din plin și în însemnările sale. Cu toate că nu își făcea iluzii în privința sentimentelor monarhului față de românii transilvăneni, a fost totuși neplăcut surprins de refuzul acestuia de a primi delegația, „refuzul de a ne primi a avut darul de a lămuri poziția curții de la Viena, față de abuzurile pe care le comit guvernele maghiare”¹⁴.

Marele merit al mișcării memorandiste, desprindem din însemnări, constă și în faptul că problema română din monarhia austro-ungară a fost ridicată la rangul de problemă europeană, în susținerea și rezolvarea ei căutându-se sprijin de interesat la țări, clase sociale, partide sau chiar personalități care în numele principiilor umanitare luau apărarea naționalităților oprimite, „de data aceasta arena luptelor era publică, cuprindea un snop de luptători care nu puteau fi înfrinți pe o roată, deoarece spectacolul s-a dat în fața lumii conștiente, nepărtinitoare, memorandistii reușind să atragă privirile Europei și ale lumii civilizate asupra unor nedreptăți strigătoare la cer, care au fost înăbușite prin metode specifice bandelor constituite să exploateze avutul și munca unui popor cu rădăcini de milenii în acest pământ românesc”¹⁵.

⁹ *Idem*, nr. 90, f. 139; f. 154.

¹⁰ *Idem*, nr. 90, f. 102; f. 104; f. 106.

¹¹ *Idem*, nr. 90, f. 169.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Idem*, nr. 90, f. 167.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Idem*, nr. 90, f. 170.

Explozia de ură a burgheziei și a moșierimii maghiare, concretizată în prigoniri contra memorandiștilor, în atacarea casei lui Rațiu, arestarea acestuia și a altor frunțași politici, osîndirea improcesuării, alături de alte abuzuri și samavolnicii pornite fără cruțare și milă n-au avut efectul scontat, memorandumul rămînînd pe rol timp de un sfert de veac în raporturile dintre stat și națiunea română din Transilvania, iar procesul contra memorandiștilor deschis tot timpul cît a mai dăinuit imperiul habsburgic¹⁶.

Preotul Emil Bran era convins că cei mai mulți români, ardeleni, bănățeni sau din așa zisele părți ungurene, văzînd nemiloasele asupriri naționale de după momentul 1892, se vor orienta ca prin restructurări necesare și regenerări din perioada confuză politic, confruntată de tactici și noi strategii în evoluție, își vor oțeli mai mult credința că numai dezmembrarea monarhiei austro-ungare și unirea cu frații de peste Carpați îi poate salva.

În anul 1894 clemența aparentă a guvernului maghiar este părăsită, luîndu-i locul agitația prevestitoare a măsurilor drastice începute cu procesul de la Cluj din luna mai. Mai întîi se încearcă coruperea și intimidarea celor ce întrețineau spiritul național, preoțimea în rîndul întîi. S-a dovedit prin nenumărate exemple că preoții sînt cei care întrețin atmosfera incendiară. Activitatea acestora trebuia prin urmare anihilată prin toate mijloacele, cazul preotului Bran fiind edificativ. Se încearcă mai întîi cumpărarea, coruperea pe față sau camuflată a preoților, măsuri care n-au dus la rezultatul așteptat de autorități. Atunci s-a trecut la măsuri judiciare, represive: „preoților li s-a retras congrua și au fost purtați de la o judecătorie la alta pentru orice insinuaie răutăcioasă... unii au fost umiliți și torturați, alții au fost insultați și loviți, li s-au distrus casele, li s-a confiscat întregul avut... În toate cazurile de neînțelegeri ivite între săteni și slujbașii moșierilor, preotul s-a făcut vinovat. Învățătorii au fost pedepsiți pentru neorînduială în școală, sătenii pentru cîinii dezlegați, pentru gunoaie, pentru țarină, pentru pășune, cu adaosul — să mulțumească popii de toate. — Motive de apărare nu puteau invoca, autoritățile ne-au etichetat: „un trădător de patrie nu poate avea dreptate”¹⁷. Eforturi cu rezultate aparente, lipsite însă de trînicie, deoarece cauzele care au generat mișcarea memorandiștă nu numai că n-au fost îndepărtate, dar nici măcar atenuate. Aceleași cauze producînd aceleași efecte vor duce la continuarea agitațiilor românilor: „purtarea provocatoare a nemernicilor slujbași care ne-au primit cu priviri sălbătice, ne-a îndirjit în lupta de apărare, insufletirea poporului ne-a dat tărie”¹⁸.

Procesul memorandiștilor este considerat drept un proces de stăruințe seculare care îmbogățește „măreția supremă” a istoriei noastre. Puternica și multilaterală mișcare de simpatie, de solidaritate și de încurajare a memorandiștilor, prin prezența în oraș a mii de români care s-au prezentat în fața Curții cu jurați să protesteze „alături de alte mii de frați de la mari depărtări” a pus pe gînduri chiar și pe unii judecători¹⁹. Cei mai realiști și-au dat seama că rostirea sentinței de condamnare a frunțașilor, nu rezolvă problema națională, că dominația și exclusivismul burghezo-moșierimii maghiare nu are nimic de cîștigat printr-o asemenea politică. Au precumpnit însă cei mai mulți orbiți de îngustimea și opacitatea concepțiilor lor politice, străini de judecata cumpănită.

Procedura aplicată celorlalți memorandiști, membri ai delegației, nejudecări la Cluj, ne este dezvăluită de însemnările lui Emil Bran: „Manifestația impunătoare a poporului la procesul Comitetului memorandiștilor, a băgat în spaimă guvernul care dintr-o dată și-a schimbat tactica de răzbunare față de restul delegațiilor și a renunțat să ne cheme și pe noi în proces cum ni s-a pus în vedere mai dinainte... pentru noi guvernul în consfătuire cu prefectii a născocit alte samavolnicii, pe care pretorii, jandarmii și notarii au știut să le execute cu vîrf și în-

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Idem*, nr. 90, f. 140; f. 155.

¹⁸ *Idem*, nr. 90, f. 139; f. 154.

¹⁹ *Idem*, nr. 90, f. 187.

desat, după om, după obiceiul pământului și după firea războinică a călăilor din fiecare județ"²⁰.

Aceste însemnări sînt de mare importanță în cunoașterea mișcării memorandiste, chiar dacă unele aspecte legate de actul prezentării demonstrative a Memorandumului la tron îi rămîn necunoscute, (cauzele fiind legate atît de formațiunea participantului, cît și de locul ocupat în planul mișcării) dar pot fi suplinite de cercetătorul avizat.

În pofida tuturor dificultăților, piedicilor și nedreptăților la care este supus de autorități, care-l cataloghează drept „agitator extremist”, „agitator periculos” sau „tribun valah”, Emil Bran luptă cu ardoare „pentru cultura și viața socială română”, acționează și susține „suportînd toate pedepsele și blestemele dușmanilor”, cauza dreaptă a românilor din parohiile pe care le slujește, caută și încearcă diferite mijloace de schimbare a situației existente deosebit de precare, contribuind la impulsionarea factorilor sociali-politici-culturali necesari pentru emanciparea populației române²¹.

Convins de puterea pe care o are în existența națională a unui popor cultura și implicit educația, Emil Bran se va strădui să contribuie într-o măsură cît mai mare la răspîndirea ei printre românii din comunele în care-și desfășoară activitatea.

Bran luptă pentru păstrarea limbii române în școală și în biserică, iar acolo unde nu pătrunsese se zbate s-o introducă. Limba națională este ridicată la rangul oficial de factor politic indispensabil pentru timpul mișcării naționale. Suferind din această pricină multe neplăceri, nenumărate drumuri la judecătoriile administrative și de justiție, totuși se îndirjește și într-o sedință a Consiliului județean, trimis ales al cercului electoral Sălsig Arniș, pretinde „introducerea limbii române și în dezbaterile județene, cu respectarea dreptului prevăzut în legea naționalităților”²², exprimîndu-și pe această cale convingerea în privința importanței etnice a limbii. Legat de educația în limba națională, Bran susține că ea are ca punct de plecare specificul național; acțiunea educativă are ca ideal al său dezvoltarea optimă a specificului național.

Emil Bran înțelege că potrivit momentului istoric înființarea unor bănci populare și a unor cooperative locale ar avea darul să învieze viața economică locală, să răspundă unor cerințe stringente de această natură, ajutîndu-i pe țărani care erau siliți de multe ori să facă împrumuturi ruinătoare la băncile străine. El afirmă răsplat că fără o bază economică nu poate exista o adevărată mișcare națională românească, că simpla propagandă, cuvintele mari, dacă nu sînt sprijinite de fapte, dacă nu au o bază materială, nu valorează nimic. Bran face tot ce-i stă în putință pentru consolidarea economică a românilor, contribuind la fondarea băncilor „Silvania” și „Sălăgeanca” — în Sălaj, „Maramureșeana” și cooperativa populară „Românul” în Maramureș.

Ridicînd problema bunăstării materiale ce se poate obține în urma înființării de bănci sau cooperative și consecințele de ordin cultural al acestei bunăstări, patriotul sălăjean arată că acel popor care a ajuns la o situație materială bună este capabil să facă întreprinderi folositoare societății, puse în slujba culturii naționale²³.

La Dragomirești în Maramureș, începînd cu anul 1905, opera sa națională și culturală va atinge gradul cel mai înalt. Conștient de faptul că intelectualitatea maramureșeană este slabă, dezorganizată și dezorientată, Bran depune o muncă multilaterală spre nașterea pasiunii de luptă a poporului român de aici, căzută în starea adormită de criza și letargia declanșate în planul politic al mișcării naționale către sfîrșitul secolului al XIX-lea. Misiunea îi este foarte grea nu numai datorită mersului sinuos al mișcării naționale la nivelul țării, ci mai ales din cauza

²⁰ *Idem*, nr. 90, f. 140; f. 155.

²¹ *Idem*, nr. 90, f. 107.

²² *Idem*, nr. 90, f. 140; f. 155.

²³ *Ibidem*.

ignoranței în care a fost lăsat poporul român din acest ținut „rămas în întuneric, scăpat economic, a dat îndărăt pe toate terenurile. Inteligența română nu s-a cultivat în limba maternă și departe de a cultiva, de a-i stârni simțul național a lăsat țărănimea să se mistuie în neștiință”²⁴.

La 1911 a înființat despărțământul Vișeu—Iza al Astrei, al cărui director ales a fost până la 1 decembrie 1923, când din despărțământ s-a desprins plasa Vișeu, luînd ființă despărțământul nou Iza.

Crearea acestui despărțământ în Maramureș s-a făcut cu mari greutate, cerberii stăpînirii greu au consimțit la înființarea lui. De fapt însemnările păstrate deduc poziția demnă, caracterul integru, fără urme de compromis, al preotului patriot: „oferta primpretorului de la Vișeu, ca să primesc un ajutor bănesc de la stat, cît de mare voi cere, sau altă parohie liniștită și cu venit mai bun în schimbul renunțării la înființarea despărțământului cultural... o-am respins cu observarea — nici să-mi dați toată bogăția statului maghiar pentru pierzania unui singur român, dar apoi pentru atîția frați ținuți în întuneric ce puteți da?”²⁵.

Pornind de la realitățile satului maramureșean, de la starea de înapoiere economică a țărănimii, strădania despărțământului Vișeu—Iza a fost îndreptată spre ridicarea nivelului cunoștințelor în domeniul economiei agrare, cu scopul de a determina populația satelor să introducă pe scară largă unelte și mașinile, să treacă la comasarea pămîntului, să facă „o economie rațională a cîmpului”. De asemenea, caută să îndrume țăranii să-și dea copiii la meserii și școli. Convinși de puterea pe care o are în existența națională a unui popor cultura, se va strădui să contribuie în cît mai mare măsură la răspîndirea ei printre cei mulți, la utilizarea ei ca armă politică. Dintre mijloacele folosite în acest scop, remarcăm înființarea bibliotecilor populare și ținerea șezătorilor culturale²⁶.

Emil Bran, în condițiile grele ale asupririi naționale, a orientat constant activitatea despărțământului său spre promovarea intereselor naționale vitale ale poporului român, pentru întărirea solidarității naționale și ridicarea nivelului cultural și economic al maselor.

Cuvîntările și discursurile sale rostite cu diferite prilejuri în adunări populare, la sărbători, la diferite serbări jubiliare conțin apelul călduros adresat românilor de a „se cultiva în frumusețea literaturii și a scrierilor românești” pentru că astăzi „toate neamurile s-au pornit pe întrecute. Și neamul românesc e pe cale și dacă nu e cel dintîi pe drum, nu calitățile lui sînt de vină... ci înstrăinarea lui de școală”²⁷. Bran concepe actul educativ ca pe o forță formativă capabilă să facă din comunitatea românească o națiune sănătoasă, puternică și respectată.

Ajutat și de alți patrioți maramureșeni, printre care la loc de frunte sînt amintiți preoții Stanciu și I. Birlea, Emil Bran trece la înființarea agenturilor sau cercurilor satești, mobilizînd în jurul lor toate puterile locale, izbutind să pătrundă pînă în ultima așezare din despărțământ și să răspundă setei populare de cunoaștere.

Această rodnică activitate pe care o desfășoară „în ogorul neamului”²⁸ n-a scăpat autorităților, care nu-i pot ierta participarea în campania memorandistă de la Viena. De astă dată atacul îl lansează ziarul budapestan „Magyar Allam” (Statul maghiar) care într-un articol intitulat „Agitație sistematică”, avînd ca subtitlu „În atenția ministrului cultelor”, folosindu-se de interpretări eronate, insinuări josnice, profund tendențioase — aduce acuzații preotului patriot²⁹. Este învinuit că ar fi tulburat „pacea socială și patriotismul recunoscut al maramureșenilor”, că ar fi răspîndit aici „idei naționaliste daco-române”. Este etichetat drept un „valah

²⁴ *Idem*, nr. 90, f. 142; f. 157.

²⁵ *Idem*, nr. 90, f. 143; f. 158.

²⁶ *Gazeta maramureșeană*, VII, nr. 47, din 3 dec. 1926, p. 2—3.

²⁷ *Transilvania* XLIII, nr. 6, p. 540.

²⁸ *Arh. Stat Cluj*, fond D. Braharu, nr. 90, f. 149.

²⁹ *Magyar Allam*, AN 49, nr. 249—14541, 30 oct. 1908, p. 4.

primejdios" și un „agitator extremist“. Activitatea sa culturală este considerată a fi un atentat românesc la adresa statului maghiar.

În încheierea articolului se cer a fi luate contramăsuri urgente pentru a se lichida „agitația“ pornită din „comuna răsculată“ — Dragomirești. Reținem dintre măsurile preconizate două: expulzarea unora ca Bran din Maramureș și contrabalansarea ajutoarelor pe care românii le primesc de la Astra cu ajutoare „mult mai substanțiale“ pe care statul maghiar să le acorde „adevăraților patrioți“, deoarece „guvernul nu poate îngădui nici o clipă mai mult această mișcare de subminare“.

Nici acuzațiile, nici persecuțiile și obstrucțiile din partea autorităților, nici veninul condeierilor nu-l sperie însă; Emil Bran rămâne în continuare în Maramureș pînă la 23 octombrie 1926. La despărțire, despărțămîntul i-a organizat o impunătoare festivitate. Reprezenta această vie manifestație cuvenitul act de cin-stire și prețuire adus unei îndelungate și meritorii activități, unei vrednice și zbu-ciumate vieți de patriot adevărat.

Revenirea în ținutul de baștină Sălaj, în calitate de vicar foraneu al Silvaniei este salutăată călduros de gazetele locale, care văd în Emil Bran „personalitatea vrednică de gloria înaintașilor... care au făcut din vicariatul de Șimleu o instituție națională de primă forță“³⁰.

Deși marele ideal al românilor transilvăneni se împlinise, Bran continuă să desfășoare aceeași muncă rodnică, impusă de poziția înaltă pe care o ocupă în ținut, căutînd să-și adapteze acum mijloacele de luptă potrivit prerogativelor implicate de această funcție. Acordă diferite ajutoare materiale unor școli, internate și orfelinate din județ, spitalului din Zalău.

Este un sprijin de primă mărime în activitatea unei vechi instituții din ținut — Reuniunea Femeilor Române Sălăjene³¹.

În concluzie, putem desprinde că Emil Bran a fost un bun propagandist al cauzei naționale, care a știut să mobilizeze, să organizeze, să lupte. A fost un om care a crezut în idei nobile și nu a încercat nimic altceva, toată viața, decît realizarea acestora, în nici un caz strictul avantaj material.

Oamenii ca Emil Bran, fără să se fi remarcat prin acțiuni strălucitoare, au făcut prin activitatea lor multilaterală mari servicii cauzei naționale românești, întreținînd viu fermentul conștiinței naționale în rîndul populației românești de pe aceste meleaguri; ei au netezit calea spre împlinirea marelui ideal al desăvîrșirii unității noastre naționale.

VIOREL TOȘA

A PATRIOT FROM THE SĂLAJ DISTRICT: EMIL BRAN (1864—1941)

(S u m m a r y)

The present work, based on information discovered in the State Archives of Cluj-Napoca, in the Braharu fund of documents, deals with some significant aspects or the life and activity of Emil Bran.

A priest, a real patriot by his training and thinking, he was one of the members of the delegation of transilvanian romanians sent in 1892 to the austrian

³⁰ *Meseșul*, II, nr. 39, din 20 noiembrie 1926, p. 2.

³¹ *Sălajul*, X, nr. 1—2, din 31 ianuarie 1929, p. 1—2.

Emperor Franz Ioseph. Although he was not so famous and appreciated in his time, during several decennies he was in the front line of the actions carried out at the local level, in the district Sălaj, then in Maramureș, actions meant to improve the cultural, social and political life of the oppressed romanian people.

People like Emil Bran rendered by their many — sided and consistent activity, during more than half a century, great service to the roumanian national mouvement, by sustaining the national conscience, among the roumanian population of the district, a population that was deprived of elementary national and political rights; such people like Emil Bran paved the way for the accomplishment of great ideal, the national unity of the romanian people.